

УДК: 378.091.214 : 172.4 – 044.352 (045)

orcid.org/0000-0002-3684-9327

dx.doi.org/10.5281/zenodo.60162

Л.І. Залановська
Класичний приватний
університет, м. Запоріжжя

МОДЕЛЬ ТА ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

У статті представлена модель формування міжетнічної толерантності, що орієнтується на методологічні підходи, а саме: особистісний, діяльнісний, культурологічний; описана запропонована автором статті програма, в якій передбачено засвоєння необхідних знань і умінь з формування міжетнічної толерантності в процесі вивчення конкретної навчальної дисципліни «Психологія міжетнічної толерантності»; подані результати впровадження даної програми у навчальний процес і доведена її ефективність.

Ключові слова: міжетнічна толерантність, компоненти міжетнічної толерантності, модель, програма, формування міжетнічної толерантності, студентський вік.

Л.И. Залановская

МОДЕЛЬ И ПРОГРАММА ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТО- ЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЯ ОБУЧЕНИЯ

В статье представлена модель формирования межэтнической толерантности, которая ориентируется на методологические подходы, а именно: личностный, деятельностный, культурологический; описана предложенная автором статьи программа, в которой предусмотрено усвоение необходимых знаний и умений по формированию межэтнической толерантности в процессе изучения конкретной учебной дисциплины «Психология межэтнической толерантности»; представлены результаты внедрения данной программы в учебный процесс и доказана ее эффективность.

Ключевые слова: межэтническая толерантность, компоненты межэтнической толерантности, модель, программа, формирование межэтнической толерантности, студенческий возраст.

L.I. Zalanovskaya

FORMATION MODEL AND PROGRAM OF INTERETHNIC TOLERANCE AMONG STUDENTS OF HUMANITIES

The article presents a model of inter-ethnic tolerance that focuses on methodological approaches, namely personal, active, cultural; author of the article described the

proposed program, which provides mastering the necessary knowledge and skills to build inter-ethnic tolerance in the study of a particular discipline «Psychology of inter-ethnic tolerance»; The results of the implementation of this program in the educational process and proved its effectiveness.

Keywords: interethnic tolerance, interethnic tolerance components, model, program, formation of interethnic tolerance, student age.

Становлення України як багатонаціональної демократичної та правової держави обумовлює необхідність консолідації суспільства на засадах мирного і толерантного співіснування різних соціальних груп та прошарків населення. В періоди значних економічних, політичних та освітніх змін, нестабільності, яка спостерігається сьогодні у сучасному суспільстві, відбувається загострення проблеми національної самосвідомості, етнічної ідентичності, зокрема, міжетнічної толерантності.

У зв'язку з цим однією з головних цілей і духовно-моральних основ діяльності спеціалістів є формування толерантних відносин у соціумі, де крім набуття знань, необхідно сформувати у людини толерантне ставлення до інших людей, високі моральні якості, без яких неможливо говорити про гідність особистості та професії. Толерантність є основним компонентом професійної компетенції, основою професійної свідомості і формувати у студентів необхідно під час навчання у вищому навчальному закладі.

Дослідженнями міжетнічних відносин в Україні займаються такі науковці, як: В. Арбеніна, О. Бабчук, Л. Бернадська, В. Гриньова, В. Євтух, О. Кихтюк, Л. Король, В. Кремень, В.Олійник, Н. Паніна, В. Паніотто, Ю. Попика, О. Присажнюк, В. Серeda, В. Хмелько, Н. Шульга та ін. Разом з тим деякі аспекти цієї проблеми потребують більш детальнішого вивчення.

Мета статті полягає у розробці моделі, програми формування міжетнічної толерантності у студентів гуманітарного профілю навчання, перевірі ефективності її реалізації.

Результати дослідження. На основі теоретичних та емпіричних досліджень нами запропонована модель формування міжетнічної толерантності у студентів (рис. 1).

Модель формування міжетнічної толерантності студентів включає кілька етапів. На першому етапі надано майбутнім спеціалістам знання про права людини, межі толерантності. З цією метою використовувались бесіди, діалоги, аналіз конкретних ситуацій. Особливе значення надавалось проведенню дискусій, завдання яких полягає в тому, щоб надати можливість отримати різноманітну інформацію від співрозмовників, перевірити й уточнити власні уявлення та погляди на обговорювану проблему, застосувати наявні знання в процесі спільного виконання навчаль-

них завдань. На цьому етапі відбувається процес уточнення поняття і змісту формування міжетнічної толерантності та здійснюється діагностика на основі різних методик

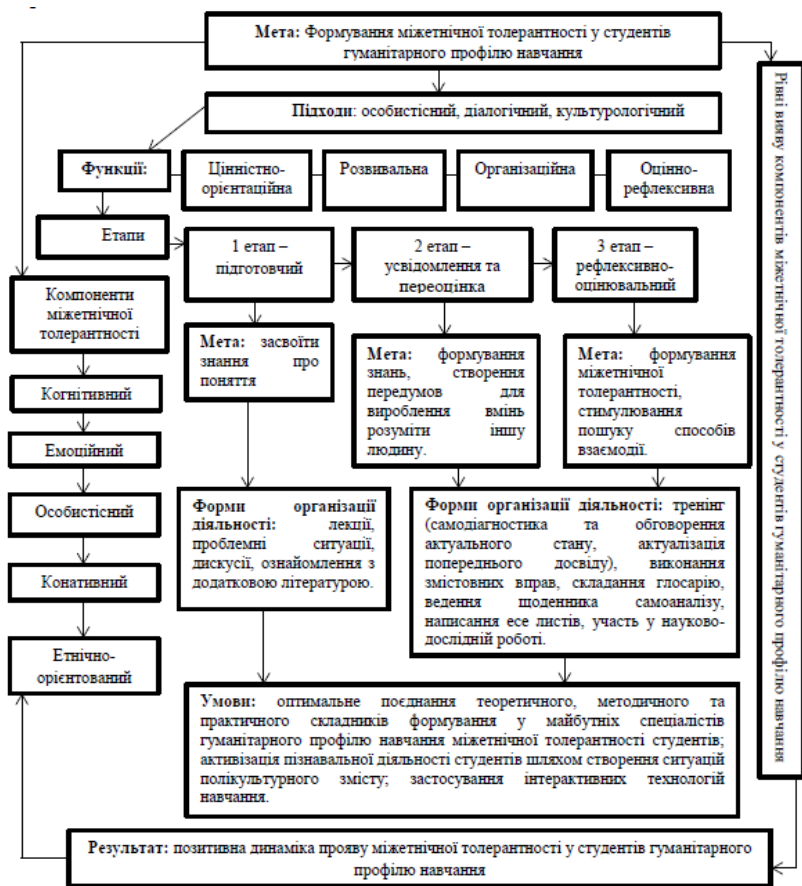

Рис. 1. Модель формування міжетнічної толерантності у студентів.

На другому етапі створювались передумови для вироблення вмій розуміти іншу людину й контролювати власний емоційний стан. Виконання цих завдань відбувається шляхом залучення студентів до ігрових вправ, бесід, перегляду відеосюжетів. Провідним засобом на цьому етапі

були елементи соціально-психологічного тренінгу, що дають змогу зрозуміти основні особливості іншої людини.

На третьому етапі здійснювалось стимулювання майбутніх спеціалістів на самостійний пошук толерантних способів взаємодії та створення умов для набуття здатності до здійснення толерантних дій. У зв'язку з цим використовувався соціально-психологічний тренінг, дискусії, індивідуально-дослідні види роботи та аналіз конкретних ситуацій. Основним засобом є рольова гра, що сприяє закріпленню форм поведінки на основі толерантності.

Отже, модель формування міжетнічної толерантності включає три етапи: 1) підготовчий; 2) усвідомлення та переоцінка; 3) рефлексивно-оцінювальний, які утворюють цілісну систему розвитку компонентів міжетнічної толерантності, у якій на певному етапі визначальними (тим, що викликає якісні зміни в психологічній структурі міжетнічної толерантності), стає той чи інший напрямок є відповідна мета, форми організації діяльності, умови.

Основними функціями моделі формування міжетнічної толерантності нами вибрані: ціннісно-орієнтаційна, яка передбачає створення умов для орієнтації особистості у освітньо-виховному просторі, вибір діяльності, найбільш повно відповідає потребам, нахилам, здібностям та інтересам особистості, що саморозвивається; розвивальна, яка забезпечує розвиток та динаміку розглянутих нами різних компонентів міжетнічної толерантності; організаційна, яка забезпечує об'єднання і координацію завдань та учасників освітнього процесу, реалізацію різних способів взаємодії з оточуючими людьми, навички роботи в групі; оцінно-рефлексивна, яка створює умови для вивчення, аналізу подій і скоєних вчинків, здійснення типів контролю (взаємоконтроль; самоконтроль), оцінки своїх можливостей і здібностей.

Розробляючи модель формування у студентів міжетнічної толерантності, були використані методологічні підходи, на яких вона ґрунтується: особистісний, діяльнісний, культурологічний.

Особистісний підхід базується на екзистенційно-гуманістичних теоріях розвитку особистості, відповідно до яких у будь-якій діяльності, зокрема, педагогічній, визначальна роль відводиться суб'єкту. Саме від активності людини і докладених нею зусиль залежить вільне, відповідальне самовизначення в життєвих ситуаціях. Особистісний підхід передбачає пріоритет цілей і цінностей студента, його самобутності як активного носія особистісного досвіду, потенційних можливостей, тобто на пріоритеті особистості, де визнається право за кожним на свободу вибору, волевиявлення, набуття індивідуальності; навчально-виховний процес будується з максимальним урахуванням здібностей, інтересів, потреб, бажань,

що забезпечує активізацію таких механізмів особистості як самовизначення, самоактуалізація, самореалізація. Сформована за таких умов особистість здатна на вільний, відповідальний вибір «ціннісного толерантного ставлення до життя» [1, 7]. А відтак регуляцію толерантних стосунків особистість будує на основі розуміння, осмислення, прийняття і визнання різноманітності світу. Усвідомлення особистістю толерантності як цінності забезпечить позитивне сприйняття відмінностей, відкритість у взаємодії з іншими.

Діяльнісний підхід ґрунтується на теорії діяльності і розкриває процес активного засвоєння знань та умінь цілеспрямованого й мотивованого розв'язання завдань, яке полягає в пошуку дії, з допомогою якої можна так змінити її умови, щоб досягти результату [3]. Способи діяльності, як основні її компоненти, сприяють засвоєнню наявних та створенню нових її видів. Це здійснюється за допомогою ігрової, комунікативної, творчої, пошукової діяльності. У процесі підготовки майбутніх спеціалістів до формування міжетнічної толерантності проходить послідовне (операції, дії, види діяльності) засвоєння змісту діяльності.

Студенти включаються в діагностичну, прогностичну, організаторську, комунікативну, дослідницьку, рефлексивну діяльність.

Культурологічний підхід, як зазначає Н. Крилова, це «сукупність методологічних прийомів, що забезпечують аналіз будь-якої сфери людського життя і діяльності через призму системоутворювальних культурологічних понять, таких як культура, культурні зразки, норми і цінності, устрій і спосіб життя, особистість і соціум, культурна діяльність й інтереси» [2].

Для підготовки спеціаліста важливим є культурологічний підхід, який забезпечує навчання та виховання у контексті «діалогу культур». Діалог культур є умовою спільного існування та взаємодії представників різних національностей та етнічних груп.

У вищому навчальному закладі діалог культур реалізується через міжкультурний компонент навчальних дисциплін, що створює найкращі умови для виховання в студентів не тільки визнання розбіжностей у своїй та інших культурах і поважного ставлення до них, а й формує почуття гордості за свою країну, народ, культуру. Це є ключовим моментом у формуванні міжетнічної толерантності, оскільки за умови відсутності поваги до власної культури та народу, людину неможливо навчити поважати інших та визнавати за ними право на їхні особливості. Міжкультурний компонент у процесі навчання сприяє формуванню в студентів уявлення про діалог культур як про єдину можливу в сучасних полікультурних спільнотах філософію існування, яка відрізняється етнічною, расовою, соціальною та релігійною толерантністю й емпатією до представників інших культур. У практичному аспекті вміло використаний міжкуль-

турний підхід сприяє вихованню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на миролюбне вирішення спірних проблем, співпрацю і взаєморозуміння.

Основними механізмами формування міжетнічної толерантності студентів є: усвідомлення, актуалізація, самовизначення (рефлексія) та інтеріоризація її цілей, цінностей, засобів впливу, способів поведінки. Основною рушійною силою є процес саморозвитку, тобто внутрішня рефлексивна активність студента з якісної зміни самого себе. Головними завданнями формування компонентів міжетнічної толерантності студентів є: підвищення рівня усвідомлення актуальності цінності толерантності, самоцінності, цінності іншого, цінності діалогічного спілкування; розвиток особистісних та професійних якостей (самоприйняття, рефлексії, децентрації, емпатії, установок на прийняття іншого); відпрацювання навичок толерантної взаємодії, актуалізація рефлексивного процесу саморозвитку толерантності; актуалізація інтересу до інших людей, самого себе.

Запропонована програма представлена у формі навчальної дисципліни «Психологія міжетнічної толерантності», яка спрямована на розвиток універсальних і професійних здібностей майбутніх фахівців, орієнтованих на гуманітарний профіль навчання майбутніх спеціалістів, що працюють в галузі освіти та практичної психології. Навчальна дисципліна «Психологія міжетнічної толерантності» складається з двох взаємопов'язаних блоків: теоретичного блоку, що включає у себе лекційні (16 год.) і практичні (тренінгового) блоку (16 год.), а також передбачає самостійну та індивідуальну науково-дослідну роботу. Її реалізація забезпечила узгоджений і комплексний характер формувального впливу.

Мета навчальної дисципліни – формування міжетнічної толерантності майбутніх фахівців гуманітарних професій, що є чинником оптимізації їх професійного становлення на етапі фахової підготовки: забезпечити професійну підготовку з психології міжетнічної толерантності; ознайомити з теоретичними і практичними основами феномену толерантності; надати знання і сформувати теоретичні уявлення про сутність толерантності в полікультурному освітньому середовищі; сформувати навички та компетенції діагностики толерантності, вміння застосовувати методи психологічного консультування та психологічного тренінгу для формування міжетнічної толерантності на різних щаблях освітнього процесу.

Програма формування міжетнічної толерантності має два напрямки:

1. Теоретичне засвоєння основних понять. Ознайомлення з поняттями «толерантність», «міжетнічна толерантність». Теоретичний блок дає змогу сформувати когнітивний компонент міжетнічної толерантності.

2. Проходження студентами тренінгу міжетнічної толерантності з рефлексією його ефектів дає змогу сформуванню таких компонентів міжетнічної толерантності: когнітивний, емоційний, особистісний, конативний, етнічно-орієнтований.

Теоретичний напрям передбачав вивчення навчальної дисципліни «Психологія міжетнічної толерантності». Навчальна дисципліна складається з чотирьох модулів.

Перший модуль «Загальна характеристика поняття толерантності як психологічного феномену» знайомить студентів з такими питаннями: толерантність як психологічний феномен (поняття толерантності; толерантність у сучасній цивілізації; світові процеси, що підвищують актуальність проблеми толерантності; етимологія та семантика поняття «толерантність»); основні підходи до визначення проблеми толерантності (історія розвитку толерантності; різноманіття підходів до розуміння і дослідження поняття толерантності; особливості психофізіологічного, інтеракційного, особистісного, гуманістичного, когнітивного підходів; багатогранність поняття толерантності; психологічні причини інтолерантності); представленість проблеми толерантності у вітчизняній психології (аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми; основні напрямки вивчення поняття толерантності).

Другий модуль «Толерантність і особистість» розглядає такі питання: толерантність як інтегральна особистісна характеристика (теоретична модель толерантності як багаторівневої характеристики особистості; індивідуально-психологічні особливості толерантності; психофізіологічні передумови толерантності); вивчення толерантності як системи установок (поняття установки, основні підходи до розуміння толерантності, як системи установок); індивідуальна психологія толерантності – класичні парадигми психології особистості (толерантність з погляду класичного психоаналізу; еґо-психологічні теорії толерантності; поведінкові підходи до толерантності; гуманістичні і екзистенційні теорії толерантності, соціально-когнітивний погляд на толерантність).

Третій модуль «Поняття міжетнічної толерантності» включає декілька тем: критерії класифікації видів толерантності; поняття міжетнічної толерантності; основні підходи до визначення поняття «етнічна толерантність»; міжетнічна толерантність як необхідний компонент відносин у сучасному суспільстві (загострення інтересу до поняття міжетнічної толерантності; напрямки державної політики підвищення рівня міжетнічної толерантності в Україні); екстремізм і тероризм в контексті міжетнічних та міжкультурних відносин (специфіка культурно-історичного розвитку народів; характеристики та умови формування етнічних особливостей; само ідентифікація, міжетнічний і міжкультурний діалог, особливості

взаємовідносин представників різних культур; культурний шок; расові забобони; фактор переваги; міжетнічна напруженість); поняття етнофобія і ксенофобія, характеристики та типи прояву.

Четвертий модуль «Практичне вивчення психології міжетнічної толерантності» включає такі теми: методологія вивчення міжетнічної толерантності (загальні відомості про психологічні методи дослідження, їх класифікації і межі застосування; особливості та складності застосування дослідницьких методик для вивчення толерантності); психодіагностика толерантності особистості, психологічні аспекти виховання толерантності (теоретичні основи виховання міжетнічної толерантності; засоби і методи формування міжетнічної толерантності, фактори і умови формування толерантності); ефективні методи формування міжетнічної толерантності в умовах вищого навчального закладу.

Отже, теоретичний розгляд основних питань дає можливість сформувати когнітивний компонент міжетнічної толерантності.

Другий напрям передбачав практичне оволодіння навичками міжетнічної толерантності у формі тренінгу, реалізація якого дає можливість сформувати такі компоненти міжетнічної толерантності: емоційний, особистісний, конативний та етнічно-орієнтований.

Зміст програми практичного напрямку (тренінгу) представлений у таблиці 1. У формувальному експерименті взяли участь 38 студентів IV та V курсів по 19 чоловік у експериментальній та контрольній групах. Експеримент включав 16 занять, які розподілялися на три частини теоретичну, практичну, самостійну роботу. Загальним об'ємом склав 34 годин.

Для перевірки ефективності програми до початку та після закінчення формувального експерименту в контрольній та експериментальній групах проводилось діагностування за допомогою методики, що використовувались на діагностичному етапі (Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова) [4].

До початку експерименту для визначення статистично значущих відмінностей у розподілах студентів за показниками міжетнічної толерантності контрольної та експериментальної груп було застосовано статистичні критерії: t-критерій для парних вибірок.

Групи були сформовані шляхом випадкового відбору за допомогою пакета «SPSS 23». Отримані вибірки були виражені через змінні «у1» та «у3», відповідно для експериментальної та контрольної груп.

Результати розрахунків у відповідності з t-критерієм для парних вибірок свідчать, що відмінності між даними у контрольній та експериментальній групах за виявом міжетнічної толерантності до початку формувального експерименту є статистично незначущими, оскільки отримане

значення t-критерію для y_1 та y_3 складає $t_{13} = -0,205$, критичне значення $t_{кр}$ для $p=0,05$ складає 2,101.

Таблиця 1

Зміст програми тренінгових занять

№ з/п	Тема	Заняття	Мета	Год.
1	Вступ до тренінгу міжетнічної толерантності	Вступ до тренінгу міжетнічної толерантності	Ознайомлення з поняттями «толерантність», «толерантна особистість», «міжетнічна толерантність». Стимулювати увагу учасників у пошуках власного розуміння толерантності	2
2	Міжетнічна взаємодія. Етнічні стереотипи та упередження	Етнічна «картина світу»	Усвідомлення культурної специфічності «картини світу». Розвиток власної ідентичності. Розвиток навичок взаєморозуміння в міжкультурній взаємодії в умовах активізації етнічних стереотипів та упереджень.	4
3	Емоційна сфера особистості як прояв міжетнічної толерантності	Емоції у просторі міжетнічної толерантності	Розвиток здатності контролювати власний емоційний стан, співпереживання і співчуття. Здатність розуміти життєві ситуації з точки зору представників чужого етносу, бачення світу з позиції іншої культури.	2
4	Міжкультурний діалог, як форма комунікації Міжетнічні конфлікти, шляхи подолання	«Міжетнічний діалог»	Розвиток навичок конструктивного міжкультурного діалогу. Сформувати уявлення про конфлікти і можливі моделі поведінки в них - розвиток конфліктної компетентності.	4
5	Етнічна ідентичність (етнічно-орієнтовна складова міжетнічної толерантності)	«Я і етнос»	Показати, як сприймання етносу інших вирастає з сприймання свого власного етносу. Формування загальної етнічної ідентичності	2
6	Толерантність – професійно-значуща якість майбутнього спеціаліста. Психологічний портрет толерантної особистості	«Толерантна особистість»	Спільне обговорення результатів тренінгу. Підведення підсумків, побудови портрета толерантної особистості. Отримання зворотного зв'язку від групи.	2
Всього:				16

Отже, отримуємо $t_{13} < t_{кр}$, що свідчить про відсутність значущих відмінностей між групами.

Наступним етапом була перевірка ефективності впровадження запропонованої програми формування міжетнічної толерантності у студентів гуманітарного профілю. Повторна діагностика прояву міжетнічної

толерантності студентів у контрольній та експериментальній групах дозволила здійснити аналіз та порівняння змін у розподілу студентів за показниками міжжетнічної толерантності на початку та наприкінці формувального експерименту.

Для визначення значущих відмінностей між групами до початку та після закінчення експерименту, розраховувалися три значення t-критерію:

- t_{12} – порівняння змінних y_1 та y_2 (експериментальна група до та після експерименту);

- t_{34} – порівняння змінних y_3 та y_4 (контрольна група до та після експерименту);

- t_{24} – порівняння змінних y_2 та y_4 (експериментальна та контрольна групи після експерименту).

Отримане значення критерію для контрольної групи до початку та після закінчення експерименту складає $t_{12} = -16,540$, що значно перевищує критичне значення $t_{кр}(p=0,05) = 2,101$ та $t_{кр}(p=0,01) = 2,878$. Це свідчить про статистично значущі відмінності між вибірками.

В результаті порівняння змінних y_3 та y_4 отримано $t_{34} = 0,462$, який менше критичного $t_{кр}(p=0,05) = 2,101$, тобто значущих відмінностей у контрольній групі до початку та після закінчення експерименту, не спостерігається.

Порівняння експериментальної (y_2) та контрольної (y_4) груп після закінчення експерименту показує $t_{24} = 3,528$, що перевищує критичні значення коефіцієнту t для $p=0,05$, і для $p=0,01$, тобто відмінності між даними груп є значущими.

Динаміка змін розподілу студентів за виявом міжжетнічної толерантності під впливом формувальної програми в експериментальній групі наведено у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика сформованості міжжетнічної толерантності на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Міжжетнічна толерантність	Групи досліджуваних					
	експериментальна			контрольна		
	Констатація	Контроль	Динаміка	Констатація	Контроль	Динаміка
Середнє значення	30,947	34,368	3,421	31,158	31,053	-0,105

Як видно з таблиці 2, показники міжетнічної толерантності у контрольній групі до і після впровадження знаходяться майже на одному рівні. Приріст міжетнічної толерантності у експериментальній групі склав в середньому 3,421, тобто кожен учасник групи при перевірці набрав в середньому на 3,421 бали більше по субшкалі етнічної толерантності. Це свідчить про ефективність впливу психолого-педагогічної програми формування міжетнічної толерантності, що робить її доцільною у використанні у навчально-виховній діяльності ВНЗ.

Таким чином, перевірка результатів впровадження програми формування міжетнічної толерантності у студентів гуманітарного профілю навчання підтвердила її ефективність статистично достовірними позитивними змінами у показниках вияву міжетнічної толерантності студентів та дає підстави стверджувати, що її впровадження сприяє зниженню міжетнічної інтолерантності у студентів.

Корекція міжетнічної інтолерантності, може розглядатись як частина профілактичної роботи та необхідна база для використання превентивних заходів [6; 8]. Таку роботу доцільно проводити починаючи з 4–5 курсів, оскільки конкретно студентська молодь є значним прошарком нашого суспільства, вона визначає його соціально-економічний і духовний потенціал і цей вік юності найбільш чутливий до всіх соціальних перетворень, тому цей факт слід враховувати у вузівській підготовці спеціалістів.

Отже, фундаментальним компонентом для формування міжетнічної толерантності є когнітивний компонент, який формується передусім завдяки змісту навчальної дисципліни «Психологія міжетнічної толерантності».

Аналіз існуючих навчальних планів підготовки спеціалістів гуманітарного профілю навчання дає підстави стверджувати, що у сучасних вищих навчальних закладах нашої держави цілеспрямованого формування міжетнічної толерантності, на жаль, не ведеться. Хоча фахова компетентність педагога, психолога, соціального працівника передбачає оцінку подій та діяльності людей в історичному процесі з позицій загальнолюдських цінностей, а відтак і з позицій міжетнічної толерантності [4]. То ж, на нашу думку, навчальні плани гуманітарного профілю навчання потребують модернізації, що включала б в першу чергу розширення спектру дисциплін, в ході вивчення яких студенти могли б отримати інформацію про представників інших етносів. З метою глибшого ознайомлення студентів з етноконфесійними і мовними особливостями, традиційною культурою і етнічною історією народів, що проживають на території України, набуття навичок розпізнавання, попередження або вирішення конфліктних ситуацій доцільним, на нашу дум, є введення такого спецкурсу як «Психологія міжетнічної толерантності».

Навчальний матеріал зазначеного курсу повинен викладатися з позицій єдності культур у різноманітті, тобто завданням викладача є не лише розкрити фактологічний матеріал, але й сформувати у студентів шанобливе ставлення до представників інших етносів, не втрачаючи при цьому національної самоідентичності.

Є. Степанов, аналізуючи процес формування культури міжетнічних відносин студентів вищих навчальних закладів, вказує, що культура міжетнічних відносин – це невід’ємна складова духовно-моральної сфери особистості, яка включає в себе систему світоглядних орієнтацій, що базуються на загальнолюдських цінностях, толерантному, глибоко поважному ставленні до людини іншої нації й іншої культури. На думку автора, зміст процесу формування культури міжетнічних відносин студентської молоді складається із сукупності чітко визначених напрямів навчального процесу та виховної діяльності у ВНЗ, які мають етнокультурну цінність; спрямованість етнокультурного середовища навчального закладу на міжкультурну взаємодію, толерантність, взаєморозуміння та взаємоповагу» [7, 16].

Таким чином, впровадження програми формування міжетнічної толерантності дала можливість:

1) ознайомити з теоретичними і практичними основами феномену толерантності, надати знання і сформувати теоретичні уявлення про сутність толерантності в полікультурному освітньому середовищі;

2) сформувати навички діагностики толерантності та вміння застосовувати методи психологічного консультування та психологічного тренінгу для формування міжетнічної толерантності на різних щаблях освітнього процесу.

Формування міжетнічної толерантності включає такі напрямки роботи:

1. Робота, що передбачає психологічну просвіту студентів, тобто формування когнітивної складової міжетнічної толерантності.

2. Формування емоційної, конативної, особистісної, етнічно-орієнтованого компонентів міжетнічної толерантності, тобто сприяти формуванню у студентів міжетнічної толерантності та навичок ефективної міжетнічної взаємодії.

Вивчення дисципліни «Психології міжетнічної толерантності» дасть можливість використовувати набуті знання у професійній діяльності, а саме:

- застосовувати набуті вміння та навички;
- володіти технологіями діагностики проявів толерантності/інтолерантності на рівні особистості і групи по відношенню до різних соціальних об’єктів;

- розробляти і застосовувати програми психологічного тренінгу з формування міжетнічної толерантності;
- застосовувати методи психологічного консультування в галузі формування міжетнічної толерантності.

Висновки. Модель формування міжетнічної толерантності у студентів побудована згідно з результатами проведених теоретичних, емпіричних досліджень та включає виділені компоненти в психологічній структурі міжетнічної толерантності, етапи, функції, підходи та форми роботи. На основі моделі описана розроблена програма формування міжетнічної толерантності, яка представлена у вигляді навчальної дисципліни «Психологія міжетнічної толерантності», її основні модулі та зміст занять. Реалізація формувального експерименту, виходячи із розуміння активної сенсоутворюючої позиції міжетнічної толерантності у студентському віці, довела дієвість та ефективність розробленої програми.

Перевірка результатів впровадження програми формування міжетнічної толерантності у студентів гуманітарного профілю навчання підтвердила її ефективність статистично достовірними позитивними змінами у показниках вияву міжетнічної толерантності та дає підстави стверджувати, що її впровадження сприяє зниженню міжетнічної інтолерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств / А.В. Батаршев, И.Ю. Алексеева, Е.В. Майорова. — СПб.: Питер, 2007. — 192 с.
2. Крылова Н.Б. Культуросообразность образования в современных условиях / Н.Б. Крылова // Школьные технологии. — 2006. — №2. — С. 3-13.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность // Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: в 2-х т. — Т. II. — М.: Педагогика, 1983. — С. 94-231.
4. Поденко А.В. Авторитарність особистості як прояв організаторських здібностей старшокласників / А.В.Поденко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 35. —Х.: ХНПУ, 2010. — С. 211-220.
5. Психодиагностика толерантности личности / Под. ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. — М.: Смысл, 2008. — 172 с.
6. Седих К.В. Сучасні тенденції розвитку етнічної та національної ідентичності в українському суспільстві / К.В. Седих // Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Книга 1. — Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. — С. 249-271.
7. Степанов Є.П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Є.П. Степанов. — Луганськ: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2004. — 20 с.

8.Хомуленко Т.Б. Дихотомія “Авторитарність-демократичність” в онтогенезі особистості / Т.Б. Хомуленко, Б.В. Хомуленко // Психологія і суспільство. — № 4. — 2004. — С. 36-41.

Надійшла до редколегії 25.03.2016